

UVOD

Predmet ovog rada jeste da se izvrši analiza novijih rezultata tržišta rada u zemljama u tranziciji, sa posebnim akcentom na Bosnu i Hercegovinu, te da se identifikuju preduzete mjere politika s ciljem unapređenja njegovog funkcionisanja, kao način podrške rastu proizvodnje i broju zaposlenih. Analiza politika na tržištu rada i njihovih rezultata predstavlja izazov, posebno u državi kakva je Bosna i Hercegovina. To je posljedica činjenice da na rezultate na tržištu rada može uticati širok spektar makroekonomskih i strukturnih politika, vanjskih faktora i faktora ponašanja, na nivou ogranaka ili čak preduzeća. Uz to, imajući u vidu da je vjerovatno da će reforme tržišta rada pokazati svoje stvarne rezultate tek u dugoročnom periodu, a Bosna i Hercegovina je tek nedavno uvela većinu tih mjera, njihovi efekti se možda još uvijek ne mogu u potpunosti odrediti. Iako je u BiH ostvaren određen ekonomski rast u posljednjih deset godina, on je i dalje nedovoljan usljed visokog stepena siromaštva i nezaposlenosti, zbog čega BiH još uvijek ostaje jedna od najsiriromašnijih zemalja Evrope. Ukupno poslovno okruženje se ne smatra povoljnim za investitore, bez obzira na novija unapređenja u oblastima registracije poslovanja, stečaja i inspekcija. Veliki broj kompanija i dalje smatra da su dobijanje dozvola, sarađivanje sa vladom, neizvjesnost ekonomskih politika i korupcija najviše opterećujuća ograničenja za razvoj i poslovanje. Visoka stopa nezaposlenosti, visoke i stalno rastuće plate u formalnom sektoru i udio neformalne ekonomije predstavljaju ključne izazove sa kojima se BiH suočava na tržištu rada.

Stopa nezaposlenosti u BiH najveća je u regionu, a posebno zabrinjava činjenica da su uzroci sadašnje nezaposlenosti većim dijelom strukturne prirode. Tržište je malo i neorganizovano. Svi pokazatelji govore da prosječne plate, premda nisu velike, nisu rezultat produktivnosti rada. Nefleksibilnost i nepokrivene oblasti u regulatornom okviru doprinose stalnom prisustvu viška zaposlenih, što je kombinovano sa neusklađenom strukturom znanja i vještina, ali i opet, sa velikodušnim povećanjima plata. Osim enormno velikog broja nezaposlenih, tržište radne snage u Bosni i Hercegovini pokazuje i druge brojne anomalije kao što su: neaktivnost institucija na tržištu rada i njihova neprilagođenost savremenim konceptima regulisanja odnosa između vlada, poslodavaca i nezaposlenih, nedostatak stručnog kadra za upravljanje ljudskim resursima na tržištu radne snage, veliki broj nelegalno zaposlenih radnika bez ikakvih prava i zaštite, visoka starosna dob zaposlenog, ali i nezaposlenog dijela stanovništva, veliki broj visokoobrazovanih mladih nezaposlenih ljudi, nejednakost polova pri zapošljavanju, mala fleksibilnost zaposlenih i nezaposlenih radnika u smislu prelaska na drugo radno mjesto, lokaciju ili sklonosti prekvalifikacijama i dodatnom obrazovanju, određeni broj registrovanih na zavodima za zapošljavanje koji nisu stvarno nezaposlene osobe, bitno drugačija struktura potražnje za radom od one koja se nudi na tržištu, previsoka cijena rada poslodavaca, preniska cijena rada za zaposlene, te mala opšta stopa proizvodnosti rada. Uzrok visoke nezaposlenosti svakako treba tražiti i u neefikasnoj ekonomskoj strukturi. Još prije rata u Bosni i Hercegovini postavljalo se pitanje opravdanosti rada i potreba restrukturiranja nekih velikih industrijskih sistema koji su u bivšoj Jugoslaviji izgrađeni kao sirovinska osnova za razvoj drugih republika. Izvjesno da mnogi od njih nemaju šansu za razvoj, te da su prestali sa radom zbog neisplativosti ulaganja u njihovu revitalizaciju, ali i zbog potrebe preusmjeravanja ekonomske strukture u druge proizvodnje.

Tržište rada u BiH karakteriše vrlo niska stopa učešća u radnoj snazi, niska stopa zaposlenosti i visoka stopa nezaposlenosti. Karakteriše ga takođe i dualna struktura, pri čemu dinamičan neformalni sektor obuhvata mala i srednja preduzeća i samozapošljavanje, a formalni sektor je još pod dominacijom javnog sektora i velikih preduzeća. Zbog toga što se nadaju da će dobiti otpremnine, ili zbog toga što se osjećaju nesposobnim da se izbore s promjenama, radnici u formalnom sektoru obično su psihološki vezani za svoja stara preduzeća koja su u velikoj mjeri opterećena zaostalim obavezama. S druge strane, privatna preduzeća zapošljavaju uglavnom mlađe radnike i u prosjeku plaćaju nešto niže plate koje se, međutim, u većoj mjeri isplaćuju na vrijeme. Stvaranje novih radnih mjesta početkom ovog vijeka bilo je uglavnom koncentrisano na neformalni sektor, dok se formalni sektor i dalje bori sa znatno visokim cijenama rada i teretom zaostalih dugovanja. Plate u preduzećima u državnom vlasništvu su niže od onih koje se plaćaju zaposlenima u javnoj administraciji, zdravstvu i obrazovanju. Iako je početkom vijeka znatno smanjen broj ljudi na „listama čekanja”, zaostale neizmirene obaveze koje se odnose na plate i dalje otežavaju restruktuiranje sektora preduzeća, uključujući privatizaciju. Na mikro nivou, poređenja podataka ukazuju na nedostatak fleksibilnosti na tržištu rada koji otežava alokaciju resursa i stvaranje radnih mjesta. Žene i mladi su u najtežem položaju na tržištu rada zbog niskih stopa učešća žena u radnoj snazi i stope nezaposlenosti među mladima. Stope isplativosti obrazovanja su vrlo visoke i odražavaju se u visokim zaradama i povoljnim rezultatima kod zapošljavanja.

Podaci u ovom izvještaju oslanjaju se na administrativne (statističke) podatke, Anketu o radnoj snazi, ispitivanjima tržišta rada i procjenama međunarodnih institucija. Administrativni izvori podataka temelje se na podacima o registrovanim zaposlenim i nezaposlenim osobama iz statističkih evidencija relevantnih institucija sektora rada i zapošljavanja, odnosno Agencije za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine, Zavoda za zapošljavanje Republike Srpske i Federalnog zavoda za zapošljavanje, koji, prema zakonskim propisima, vode pomenute evidencije. Pritom se pod nezaposlenom osobom smatra osoba koja je prijavljena nadležnom zavodu za zapošljavanje. Radi preciznijeg razumijevanja daljeg sadržaja rada, data su pojašnjenja ostalih termina vezanih za zapošljavanje. Radno sposobno stanovništvo čine osobe starije od 15 godina. Ekonomski aktivno stanovništvo ili radna snaga predstavlja zbir zaposlenih i nezaposlenih osoba odnosno to su osobe koje se bave ekonomskom aktivnosti ili se njome žele baviti radi sticanja sredstava za život. Stopa zaposlenosti je postotni udio zaposlenih u stanovništvu radne dobi (15-64) ili u radno sposobnom stanovništvu (15+), dok je stopa nezaposlenosti postotni udio nezaposlenih u aktivnom stanovništvu (radnoj snazi).

Iskustvo procesa tranzicije bilo je povod brojnih pokušaja da se prepoznaju pravilnosti u procesu tranzicije, utvrde određeni uzorci, sličnosti, ali i razlike između zemalja. Prema tome, na osnovu ranije izloženog da se primjetiti, tema ovog rada je značaj zapošljavanja u zemljama u tranziciji sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu.